

Şer'iyye Sicillerine Göre Ayıntab'da (Gaziantep) Ailenin Demografik Yapısı: Eş ve Çocuk Sayıları (1839-1876)*

Demographic Family Structure in Ayıntab (Aintap) according to Court Records: Number of Spouses and Children (1839-1876)

Yıldıray YILDIRIM**

Öz

Tanzimat, Osmanlı toplumu açısından büyük değişim ve dönüşümlerin başlangıcı sayılsa da bu; ilkin daha ziyade merkezi bir çerçevede idari alanda gerçekleşmiştir. Dolayısıyla merkezde başlayan uygulamaların Osmanlı taşrasında, yüzlerce yıllık gelenek ve dini inançlar çerçevesinde oluşan aile yapısı üzerinde fazla bir etkisinin olduğu söylenemez. Özellikle evlilik konusunda başlık parası ve kadının ailesine verilen çeşitli hediyeler gibi dini hükümler dışındaki uygulamalar, tüm yasaklara rağmen devam etmiştir. Bu çalışmada, Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) parçası olduğu Osmanlı Devleti'ndeki genel aile yapısı ile aşağı yukarı aynı özellikleri yansıtan Ayıntab'da ailelerin eş ve çocuk sayılarının tespit edilmesi ve çıkan sonuçların hem Osmanlı Devleti'nin genel aile yapısıyla hem de kaza ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarla karşılaştırılması amaçlanmıştır. Konu, kaza merkezinde meskun olan Müslim-gayrimüslim topluluklarına ait ve dönemi kapsayan 144 ile 148 nolu beş adet sicilde yer alan toplam 282 adet tereke kaydı ile sınırlandırılmıştır. Kaynakların değerlendirilmesi sonucunda Ayıntab'da çok eşlilik oranları tespit edilmiş ve bunun nedenleri üzerinde durulmuştur. Çocuk sayılarında ise Müslüman aileler ile gayrimüslim ailelerin çocuk sayıları ayrı ayrı tespit edilerek gruplar arasında farklılıklar ve ortalama her ailenin sahip olduğu çocuk sayıları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab (Gaziantep), Tanzimat, Aile.

Abstract

Even though Tanzimat was considered as a great the turning point for Ottoman society, it was initially embodied in a more central frame in administrative circles. Thus, these practices initially started in the center could hardly had any remarkable effect on family structure kneaded by centuries of traditions and religious beliefs in Ottoman rural areas. Especially, except religious verdicts, marital traditions such as bride token and the gifts given to bride's family were carried on despite all prohibitions. This study primarily aims to investigate the number of spouses and children in Ayıntab which was a perfect sample of traditional Ottoman family structure in Tanzimat period (1839-1876). Secondly, this study also targets to compare the results with previous related studies in Ayıntab and general structure of Ottoman family in the period. The topic was limited by 282 estate records found in 5 court records numbered as 144 and 148 covering the period in the city center populated by Muslims and non-Muslims. The results revealed polygamy rates in Ayıntab and its reasons were discussed. Regarding number of children, any significant difference between Muslim and non-Muslim were also investigated by scrutinizing average number of children families had.

Keywords: Ayıntab (Aintap), Tanzimat, Family.

Giriş

Günümüzde, Akdeniz ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleştiği noktada yer alan Gaziantep'in büyük bir bölümü Akdeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde yer alırken, bir bölümü de Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nin batısında bulunmaktadır. Şehrin merkezinde yer alan kalenin bulunduğu höyük üzerinde yapılan kazılarda, şehrin tarihinin M.Ö. 5600 senesine kadar gittiği ve bu tarihten M.Ö. X. yüzyıla kadar bölgenin sürekli iskân halinde olduğu anlaşılmıştır (Akpolat, 2010, s. 15). İlk çağlarda Ayıntab'ın adına rastlanılmamakla birlikte, bölge merkezinin Ayıntab'ın 10-12 km kuzeyinde bulunan Dülük (Dolice) olduğu bilinmektedir (Özdeğer, 1996, s. 466). Selefkos/Selevkos takvimiyle 800, miladi 499 yıllarına denk gelen bir depremde, Dülük Kalesi ve Kasabasının harap olması neticesinde 527-565 yılları arasında buranın yerine Ayıntab Kalesi inşa edildi (Özdeğer, 1988b, s. 3). İslamiyetin ortaya çıkmasının ardından Müslümanlar ile Doğu Roma arasındaki mücadelelere sahne olan Ayıntab; Dülük,

* Bu makale, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında sunulan "*Tanzimat Döneminde Ayıntab'ın (Gaziantep) Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1836-1876)*" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.
yildirim@bayburt.edu.tr.

Merziban (Merziman), Raban ve Tilbaşâr kaleleri ile birlikte 636 senesinde İslam topraklarına dahil oldu (Darkot ve Dağlıoğlu, 1961, s. 65). Abbasiler, 750 yılında Emevilerin egemenliğine son verdi. Bu sırada Ayıntab bölgesi Araplar ile Bizans arasındaki mücadelelere sahne olmaya devam etti ve bölge kısa bir süreliğine yeniden Bizans egemenliğine geçti. Daha sonra Harun Reşit, 782 yılında bölgeyi yeniden İslam topraklarına kattı. Özdeğer çalışmasında bölgenin merkezi olarak, Dülük'ün yerini yavaş yavaş Ayıntab denilen kale ve çevresinin almaya başlamasının muhtemelen bu tarihten itibaren olduğunu ifade etmektedir (Özdeğer, 1996, s. 466) ki Haleb vilayet salnamelerinde yer alan aşağıdaki bilgiler de bu yöndedir. Buna göre:

Ayıntâb şehrinin bânî ve tarih-i binası hakkında bir güne ma'lûmat-ı tarihiyyeye zafer-yâb olunamadıysa da hîn-i feth-i İslâm'da nâmının gayr-i mezkûr olması ve ancak ehl-i salîb muhârebâtından bahs olan tarihlerde ahyânen vârid-i mevkî'-i tezkâr olmakla beraber vaktiyle ol-havalinin merkezi olan Dülük Kasabası'nın 800 tarihine toğru vukû' harâbiyetiyle nevbet-i merkeziyetin Ayıntâb'a intikal eylediği mahalli mahkeme-i şer'iyyesi sicillâtından istifade olunması cihetle Ayıntâb'ın şöret ve ma'muriyetinin tarih-i mezkûrden ibtidâ eylediği der-kârdır. (Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, H.1300, s. 82).

Salnamede yer alan bu bilgi Özdeğerin, Dülük'ün 800'lere kadar bölgenin merkezi olduğu fakat bu dönemde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında yaşanan mücadelelerde buranın harap olması neticesinde, bölge merkezinin Ayıntab'a kaydığı tahminini kuvvetlendirmektedir. Bu tarihten sonra genellikle İslam devletlerinin egemenliğinde kalan Ayıntab, 20 Ağustos 1516 tarihinde Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Devleti'ne dahil edilerek, önce Vilayet-i Arab ve ardından da Zulkadiriye Eyaletine bağlı bir sancak merkezi haline getirildi (Gökhan, 2000, s. 61-65). 1830 tarihinde Haleb Eyaleti'ne sancak olarak bağlanan Ayıntab, 1865 tarihine kadar bu durumunu korudu ve bu tarihte Haleb merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yeniden teşkilatlandırıldı (Şıvgın, 1997, s. 67-69).

Ayıntab, doğu-batı, kuzey-güney yol kavşağında ve İpek Yolu üzerinde bulunmasından dolayı hem devletler arasındaki mücadelelerde çoğu kez yıkımlara uğramış hem de yine konumu nedeniyle ticaretin sağladığı avantajlar sayesinde hızla toparlanmış ve sürekli gelişmişti. XIX. yüzyılda ticaretin liman kentlerine kaymasına rağmen Ayıntab önemini korumuş, özellikle Doğu Akdeniz'deki İskenderun ve Lazkiye (Selvi Ünlü, 2009, s. 6-8) gibi liman kentlerinin hinterlandında olması sayesinde iç bölgede kalan şehirlerin aksine gelişmeye devam etmişti. Diğer taraftan İslam topraklarına dahil edilmesinin ve Türk hakimiyetine girmesinin ardından klasik bir Türk-İslam şehri kimliği kazanmıştı. XIX. yüzyıla kadar ticaret ve anayolların yakınında bulunan merkezlerde doğal olarak tüccar ve zanaatkarların sayıları ve buna bağlı olarak da nüfus arttı (Faroqhi, 2010, s. 52-53). Dolayısıyla bir şehrin gelişmişliğini gösteren en önemli kıstaslardan biri o merkezin nüfusedir. Ayıntab'ın Osmanlı Devleti'ne dahil olduğu süre boyunca nüfusunun sürekli artış göstermesi bu gelişmişliği doğrulamakla birlikte incelenen dönemdeki şehir nüfusunun Haleb'e bağlı sancak ve kazalardaki nüfusla karşılaştırılması da aynı sonucu vermektedir. Örneğin Ayıntab, 1868-69 yılında Halep'e bağlı kazalar içerisinde Halep merkez kazası ile Antakya ve Kilis kazalarından sonra dördüncü en kalabalık yerleşim birimiydi. Fakat daha sonra 1869-70 yılında Antakya'dan (45.477), 1870-71 yılında ise Kilis'ten (54.451) daha yoğun bir nüfusa sahip konuma gelen Ayıntab (57.960), Halep merkez kazanın (81.866) ardından ikinci en kalabalık kaza olmuştu. Bu sonuca Halep'e bağlı sancak statüsünde olan Maraş (48.882) ve Urfa (54.585) sancakları da dahildir. Bu tarihte Halep vilayetinin toplam nüfusu 391.969'du ve Ayıntab bu nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturmaktaydı (Salnâme-i Vilâyet-i Haleb, H.1300. s. 81; Eroğlu, Babuçoğlu, ve Köçer, 2007, s. 176-182).

Ayıntab'da Ailenin Genel Durumu

Bir toplumun en küçük sosyal birimini oluşturan aile, geniş anlamda evlilik, akrabalık veya evlat edinme yoluyla birbirlerine bağlı olan fertlerin tamamını kapsayan (Öztürk, 1991, s. 15), dar anlamda ise anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ve boşanma ile de son bulan

hukuki bir müessesedir (Türkdoğan, 1991, s. 26). Osmanlı Devleti'nde ve onun bir parçası olan Ayıntab'da aile yapısı, eski Türk örf ve adetleri ile İslam aile hukukunu temel alarak teşekkül etmiştir (Çakır, 2010, s. 4). Ailenin oluşumunun ilk aşaması nişanlanmadır. Nişanlanma İslam hukukunda bir evlenme vaadinden ibaret olmakla birlikte buna "hıtbe" (Aydın, 2001, s. 273), nişanlı erkeğe "hâtıb", nişanlı kadına ise "mahtûbe" denilirdi (Cin ve Akgündüz, 2011, s. 496). Osmanlı Döneminde ise bu kişilere aday anlamına gelen "namzed" denilmiştir (Ortaylı, 1991, s. 76). Nişanlılık süresinde herhangi bir sorun yaşanmaz ise taraflar resmi olarak nikahlanırlar ve böylece evlilik gerçekleşmiş olurdu. İki karşı cinsin sürekli olarak birlikte yaşamak istemelerinin örf, âdet veya kanunca tanınması anlamına gelen evliliğin gerçek amacı, bir aile kurmak ve bu aile içinde nesli sürdüreceği bir çocuk sahibi olmaktı. Ayrıca evliliğin kanunda öngörülen şartlar çerçevesinde ve nikahın sürekli olması amacıyla yapılmış olması gerekmektedir (Üçok ve diğerleri, 1996: s. 88; Can, 1991: s. 789).

İslam hukukunda nikah akdi, iki şahit huzurunda yerine getirilmektedir. Toplumda aileye verilen önemden kaynaklı olarak insanlar nikaha dini ve hukuki bir önem vermişler ve zorunlu olmamakla birlikte, bu akdin dini ve hukuki yönünü bilen bir hukukçu veya din adamı tarafından gerçekleştirilmesine özen göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nde de bu nedenle nikahlar mahkemelerde hâkimler tarafından kıyılarak (Aydın, 2001: s. 288), sicile kaydedilir ve hüccet-i nikah denilen bir belge düzenlenirdi. Fakat nikah için mahkemeye başvurmanın pratik zorluklarından dolayı zamanla kadılar, mahalle veya köy imamlarına izinname denilen evlendirme izni vermişler ve nikahlar genellikle imamların huzurunda gerçekleştirilmiştir (Üçok Mumcu, ve Bozkurt, 1996, s. 96). Nikahın tescil edilmesi esası Tanzimat Dönemi'nden hemen sonra, H.1289/M.1881 tarihli Sicil-i Nüfus Nizamnamesi ile yürürlüğe girmiş ve sonraki hukuki düzenlemelerde de bu durum teyit edilmiştir (Cin ve Akgündüz, 2011, s. 489).

Yukarıda açıklanan durumlara bağlı olarak Ayıntab'da incelediğimiz döneme ait şer'iyeye sicillerinde mahkemede kıyılan sadece iki adet nikah kaydına rastlanmakla birlikte, bu kayıtlardan biri Ayıntab'a ait olmayıp, Birecik ahalisinden Şeyh Müslim bin Cafer ile Fatma bint-i Ahmed adlı kişilere aittir (GŞS, No.146, s. 283). Diğer kayıt ise 13 Cemazeyilahir 1285/01 Ekim 1868 tarihli olup Döne bint-i Süleyman ile Mehmed bin Hasan arasında yapılan akd-i nikah işlemidir. Ancak bu belgede mahalle belirtilmemiştir (GŞS, No.147, s. 161).

Bunların dışında nikah işlemiyle ilgili tüm kayıtlarda, kadılar tarafından bazı mahalle ve köy imamlarına nikah kıymaları için izinname verildiği görülmektedir. Tanzimat'ın son dönemlerine rastlayan bu kayıtlardan 148 nolu şer'iyeye sicilinde, tamamı H.1291/M.1874 yılına ait toplam 239 adet kayıt bulunmaktadır (GŞS, No.148, s. 58-59, 165-270). Evlilik izni için tutulan kayıtlarda, çok küçük farklılıklar dışında, standart bir yapı bulunmaktadır. Mahalle veya köy imamlarına verilen bu izinlerden birer örnek verilecek olursa;

"Kürkcüyân Mahallesi İmâmı Efendi ba'de's-selâm inhâ olunur ki mahallenizde sâkine Fâtıma bint-i Ahmed nâm seyyibenin (dul kadın) mâni-i şer'isi yok ise işbu tâlibi olan Ali bin Mehmed nâm kimesneye velisi izni ve tarafeyn rızâları ve mehr-i müeccel ve muaccel nizâmisi tesmiyesiyle inde's-şühûd akd-i nikâh eyleyesiniz ve's-selâm" (04 Cemazeyilevvel 1291/19 Haziran 1874) (GŞS, No.148, s. 234).

"Büyük Kızılhisâr Karyesi İmâmı Efendi ba'de's-selâm inhâ olunur ki karyenizde sâkine Hadîce bint-i Mustafa nâm bâkirenin mâni-i şer'isi yok ise işbu tâlibi Osman bin Ali nâm kimesneye velisi izni ve tarafeyn rızâları ve mehr-i müeccel ve mehr-i muaccel nizâmisi tesmiyesiyle lede's-şühûd akd-i nikâh eyleyesiniz ve's-selâm" (03 Rabiulahir 1291/20 Mayıs 1874) (GŞS, No.148, s. 203).

Bu iki belge karşılaştırıldığında kayıtların yerleşim biriminin ve evlenecek kişilerin isimleri dışında aynı şekilde tutulduğu anlaşılmaktadır.

Evliliğin resmi boyutu dışında her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da örfi uygulamalar bulunmakta ve bunun başında da düğün ve onunla ilgili yapılanlar gelmekteydi. Düğün, taraflar açısından oldukça maliyetli bir iş olduğundan bazen evliliğin gecikmesine dahi neden olabilmekte ve evlilik gelenekleri toplumda sorunlar yaratabilmekteydi. Bunun farkında olan Tanzimat Dönemi yöneticileri, geleneksel evliliği düzenleyen bazı ferman ve tenbihlerle sorunları çözmeyi düşünmüşlerdi (Ortaylı, 1991, s. 77-78). Tanzimat Dönemi'nin hemen başında Cemazeyilevvel 1260/Mayıs-Haziran 1844 tarihinde bir ferman yayınlanmıştı. Bu ferman Ayıntab'a gönderilmiş ve 23 Cemazeyilahir 1260/10 Temmuz 1844 tarihiyle sicile kaydedilmiştir. Fermána göre: Bakire kızların, baba ve akrabaları tarafından 30 yaşına kadar evlendirilmedikleri, eşi vefat etmiş olan dul kadınların da aynı şekilde kocaya verilmedikleri, yapılan yakınma ve şikayetlerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle reşid olan kızların ve dulların kendi arzusuyla evlenme başvurularının yerine getirilmesi, şer'i engeli bulunmayan evlenmelerin baba ve akrabaları tarafından engellenmesinin önüne geçilmesi ile başlık gibi örfi uygulamaların kaldırılması ve ebeveynlere bu gibi ödemelerin yapılmaması emredilmiştir (GŞS, No.144, s. 159; Ortaylı, 1991, s. 78). Fakat, 10 Ramazan 1267/09 Temmuz 1851 tarihli belgede, Şehreküstü Mahallesi'nden Arab Hüseyin bin Mehmed, eşinin erkek kardeşi Şaban'a dava açarak dava tarihinden beş sene önce eşi Ayyuş'u kendisiyle evlendirdikleri sırada kaynına hukuka aykırı olarak, yemeklik adıyla 2.550 kuruş verdiğini ve bunu geri almak istediğini beyan etmiştir. Şaban ise bunu inkar ederek, parayı kız kardeşinin mehri olarak aldığını belirtmiştir. Şahitlerin beyanı sonrasında Şaban haklı bulunarak aklanmış ve dava kapanmıştır (GŞS, No.145, s. 25). Bu davada böyle bir para alınmadığı kararı verilmiş olsa da örfi uygulamanın devam ettiği anlaşılmaktadır.

23 Rabiulevvel 1279/18 Eylül 1862 tarihinde yukarıda bahsedilen fermanın uygulanmasıyla ilgili tenbihler yayınlanmıştır. Tenbihlerin yayınlanması da fermanla belirtilen hususların hayata geçmediğinin bir göstergesidir. Bu tenbihlerde; düğünlerde israf yasaklanmış, başlık kaldırılmış, mehr miktarları evlenecek kişilerin gelir seviyesine göre; fakirler için 100, orta sınıf için 500 ve zenginler için 1.000 kuruş olarak tespit edilmiş, damadın düğünden sonra eşinin akrabalarına hediye vermesi kaldırılmış ve düğünler de üç sınıfa ayrılarak, her birinde ne kadar masraf yapılacağı belirtilmiştir. Bahsedilen ferman ve tenbihlerinin örfi uygulamaları ortadan kaldırdığı söylenemese de bunlar, yöneticiler tarafından evliliği kolaylaştırma adına belli bir çaba sarfedildiğini ortaya koymaktadır (Ortaylı, 1991, s. 78).

Aile, büyükbaba, büyükanne ve evli oğulları ile bunların eş ve çocukları, şayet aynı hanede ikamet ediyorsa geniş veya büyük aile, sadece anne-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşuyorsa çekirdek aile olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde üç kuşağın bir arada yaşadığı geniş aile tipinin yaygın olduğu ifade edilmekle birlikte (Ortaylı, 1991, s. 74), kırsaldan şehirlere gelen ve şehir hayatına adapte olan geniş ailelerin parçalanarak çekirdek ailelere dönüştüğü de savunulmuştur (Yazan, 1991, s. 66). Fakat Ortaylı, haneyi meydana getiren nüfusun beş kişi civarında olduğunu belirtmekle birlikte, bunun bağımsız bir aile olduğunu düşünmenin hatalı olacağını, ailenin genellikle bir avlunun etrafındaki konutlarda yaşadığını (Ortaylı, 1991, s. 74), dolayısıyla şehirlerde de geniş aile tipinin hâkim olduğunu ifade etmektedir. Ortaylı'nın dediği gibi Ayıntab şehrinde Osmanlı Döneminden kalan tarihi evlerin çoğu ortasında "hayat" denilen, avlunun etrafında bulunan konutlardan oluşmaktadır. Bu çerçevede Tanzimat Dönemi'nde, aşağıda detaylı olarak değerlendirilen, şer'iyye sicillerinde kaza merkezinde bulunan evli erkek-kadın ve Müslümanlar-gayrimüslimlere ait tereke kayıtlarına göre Ayıntab'da her aile, ortalama 2,93 çocuğa sahip bulunmaktadır (Bkz. Tablo 3). Anne-baba ile çocuk sayıları toplandığında Ayıntab'da bir ailenin Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi ortalama, yaklaşık beş kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu çocuklardan yaklaşık yarısı (%53,4) erkek olduğundan ve evlenen erkek çocukların aynı hanede yaşadıkları ve ortalama her ailenin üç çocuğu bulunduğuna göre, mimari olarak

her hanede yaşayan kişi sayısı yaklaşık 10 kişi civarında olmalıdır. Tanzimat Döneminin hemen sonrasında çıkarılan H. 1308 (M. 1890-91) tarihli Halep vilayet salnamesinde yer alan bilgilerde, Ayıntab'da bulunan hane sayısı 6.950, nüfus ise 80.938 olarak verilmiştir (Salname, H.1308, s. 165-167). Bu rakamlara göre her hanede yaklaşık 11,65 kişinin yaşadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. O halde hem mimari yapıya hemde yukarıdaki verilere dayanarak, Ayıntab'da üç neslin aynı hanede yaşadığı geleneksel aile tipinin hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Çok Eşlilik (Polijini/Poligami, Teaddüd-i Zevcât)

Bir kişinin aynı anda birden fazla kişiyle evli olması durumunu Poligami terimi ifade etmekle birlikte, terimin tanımında cinsiyet farkı bulunmamaktadır. Kadının birden fazla eş almasına “poliandri”, erkeğin birden fazla eş almasına ise “polijini” denmektedir (Eyce, 2000, s. 225). Poliandri, polijini ile kıyaslanmayacak derecede seyrek görülen bir evlenme şekli olması (Kurt, 1999, s.183) ve pek çok toplumda rastlanan durumun daha çok erkeklerin çok eş alması (Öksüz, 2005, s.54) dolayısıyla polijini yerine çalışmalarda daha ziyade poligami terimi yaygın olarak tercih edilmiştir.

İncelenen dönemde Ayıntab halkı Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktaydı. Yahudilik ve Hristiyanlıkta ilk başlarda hukuken bir engelle karşılaşmayan çok eşlilik, Yahudilerde XI. yüzyılda alınan bir kararla yasaklanırken, Hristiyanlarda önce Doğu Roma İmparatoru I. Justinianos (527-565) döneminde (Kurt, 2013, s. 108), sonra XII. yüzyılda kilisenin aldığı kararlarla yasaklanmış olsa da bu yasaklar fiili olarak çok eşliliği engelleyememiştir (Tabakoğlu, 1992, s. 93). Tanzimat dönemini kapsayan Ayıntab şerhiye sicillerinde yer alan 27 evli erkek gayrimüslime ait terekenin sadece ikisinde iki eş kaydı bulunmakla birlikte, kayıtlarda bu kişilerin ilk eşlerinin daha önce ölmüş olması, (GŞS, No.147, s. 248,250) tamamının tek eşli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tarihlerde Ayıntab'daki gayrimüslim halkta çok eşliliğe rastlanmadığı anlaşılmaktadır.

Müslümanlarda ise İslamiyet'in gerekli şartlarına riayet edilmesi durumunda erkeklerin dörde kadar eş alabilmesi, yanlış bir algı olarak Müslümanlarda ve Türklerde çok eşliliğin yaygın olduğu izlenimini doğurmuştur (Kurt, 2013, s. 108). Oysa İslamiyet'te çok eşlilik teşvik edilmemekle birlikte dört eşle sınırlandırılmıştır. Nisa suresi 3. ayette belirtildiği üzere (Bkz. <http://kuran.diyaret.gov.tr>, Nisa Suresi, 3. Ayet) İslam dini, bunun bir emir değil bir izin olduğunu, hastalık gibi durumlarda ve birinci eşin rızasıyla mümkün olabileceğini belirtmiştir (Öksüz, 2005, s. 55) Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus bunun bir kural değil zorunlu durumlarda bir çıkış yolu olduğudur. (Yetişgin ve Özdamar, 2016, s.227) Ayrıca çok eşlilik Türk toplumunda yaygın bir uygulama olmadığı gibi saygıyla da karşılanmamıştır. Bazı bölgelerdeki Türk topluluklarında bu duruma hemen hemen hiç rastlanılmadığı gibi, Osmanlı Dönemi Anadolu'sunda da dar bir kesime has kalmıştır (Ortaylı, 2009, s. 107). XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Alman Protestan papazı Salomon Schweiger de “Türkler ülkelere; karıları da onlara hükmeder. Türk kadınları kadar gezen, eğlenen yoktur. Aynı şekilde çok karılığa da rastlanmaz. Herhalde bu işi denemiş dert ve masrafa neden olduğunu anlayıp vazgeçmişler.” ifadesi bu durumun yabancı bir gözle tespit edilmesi bakımından önemlidir (Ortaylı, 1991, s. 75; Türkdöğen, 1992, s. 54).

Osmanlı toplumunda çok eşliliğin yaygın olmadığını tespit etmekte kullanılan en önemli kaynak şüphesiz tereke defterleridir. Çünkü bu belgelerde, ölen erkeğin eş veya eşleri, çocukları ve mirastan pay alacak olan diğer yakınları isimleriyle birlikte teker teker kayıt altına alınmıştır. Bu kayaklardan yararlanılarak yapılan bazı çalışmalara göre Osmanlı toplumunda genel olarak yaklaşık %5-%12 arsında çok eşlilik durumuna rastlanıldığı sonucu tespit edilmiştir (Aydın, 2001, s. 291). Aile konusu üzerine yapılan birçok çalışmada bu sonucu görmek mümkündür.

Örneğin; Özdeğer'in XVII. yüzyılda Bursa'yı konu alan çalışmasında, (Özdeğer, 1988a, s. 50) 1.092 erkekten sadece 51'i yani %4,5'inin, Erten'in XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya'yı konu alan çalışmasında (Erten, 2001, s. 59) 1367 erkekten 170'i yani %12,4'ünün, Demirel, Gürbüz ve Tuş'un çalışmalarında, (Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992, s. 102) 981 erkekten sadece 94'ü yani %9,59'unun, Özlü'nün 1741-1889 tarihlerini kapsayan ve Göynük'ü konu alan çalışmasında toplam 229 evli ve dul müslüman evli erkekten sadece 3'ü yani %1,3'ünün (Özlü, 2006, s.82) çok eşli olduğu anlaşılmaktadır. İncelediğimiz döneme ait çalışmalarda ise Bursa'yı konu alan ve Tanzimat Dönemine ait Kurt'un çalışmasında, (Kurt, 2013, s. 117) 361 erkekten sadece 8'i yani %2,2'sinin ve yine Tanzimat Döneminin ilk yıllarına ait Sivas'ı konu alan Şahin'in çalışmasında, (Şahin, 2012, s. 1298) 90 erkekten 13'ü yani %14,4'ünün, Ekin'in 19. Yüzyılı kapsayan ve Kocaeli'yi konu alan çalışmasında (Ekin, 2017, s.922) 145 evli müslüman erkekten sadece 3'ü yani %2,1'inin çok eşli olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler göstermektedir ki Osmanlı Devleti'nin hiçbir zamanında ve bölgesinde çok eşlilik yaygın bir uygulama olmamıştır.

Doğrudan Ayıntab ile ilgili yapılan çalışmalarda ise çok eşlilik oranları XVI. yüzyılın ortalarında %11,6 (Çakır, 2010, s. 9), XVII. yüzyılın ikinci yarısında %17,9 (Kıvrım, 2007, s. 383), XVIII. yüzyılın ilk yarısında %16 (Çınar, 2000, s. 157-158) ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise şehir merkezinde 722 tek eşli erkeğe karşılık 66 kişinin de çok eşli olduğu yani %8,4 (Özlü, 2002, s. 16-19) oranında çok eşliliğe rastlandığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ise 1839-1876 yılları arasını ihtiva eden sicillerde yer alan toplam 178 evli Müslüman erkeğe ait tereke kaydı değerlendirmeye alınmıştır. Kayıtlarda bu kişilerden altısının çocuğu olmasına rağmen eşlerinden bahsedilmemiştir (GŞS, No.144, s. 95; GŞS, No.145, s. 121; GŞS, No. 146, s. 141, 196; GŞS, No.148, s. 197, 205, 265). Bunlar, ya boşanmış ya da eşleri kendilerinden önce vefat etmiş olmaları nedeniyle tek eşli statüsünde değerlendirilmiştir. Ayrıca beş kişiye ait kayıta: Mehmed Eyüb Efendi bin Hacı Emin Ağa'nın kebîr ve gaib olan oğlu Mehmed Emin ölen eşi Mine Hatun'dan, sağîre kızı Fatma hayattaki eşi Hadice'den ve sağîr oğlu İsmail de cariyesinden (GŞS, No.145, s. 70); Torak Ali'nin kebîr oğulları Ahmed, Ali ve Mehmed ölen eşinden, sağîr oğulları Torak, Mustafa, Ahmed ve sağîre kızı Gürce hayattaki eşi Ayyuş bint-i Ali'den (GŞS, No.146, s. 196); Hacı Ahmed bin Abdullah'ın üç oğlu ve bir kızının hepsi ölen eşi Fatma Hatun'dan (GŞS, No.146, s. 18); Mehmed Ali bin Ali'nin tek oğlu ölen eşi Halime'den (GŞS, No.147, s. 145) ve Demirci Mahmud oğlu el-Hac Mahmud bin Mahmud'un kebîr oğlu Hasan ve kebîre kızları Şems ve Elif ölen eşinden, sağîr oğlu Mahmud ve sağîre kızları Zennub ve Münevver'in hayattaki eşi Yuma bint-i Ahmed'den (GŞS, No.148, s. 85) olduğu bilgileri mevcuttur. Bu bilgiler çocukların doğum sıralamasında büyük olanların ölen eşten, küçüklerin ise hayattaki eşten veya çocukların tamamının ölen eşten olduğu şeklinde bir düzeni göstermektedir ki bu da bizleri kişilerin ilk eşleri öldükten sonra ikinci evliliklerini yapmış oldukları düşüncesine sevk etmektedir. Bundan dolayı bu kişilerin tamamının tek eşli statüsünde değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Aynı şekilde iki kişiye ait terekede ise kaydedilen üç eşten birinin ölmüş olduğu anlaşılmıştır (GŞS, No.145, s. 33; GŞS, No.146, s. 304). Sonuçta bu kişiler, her halükarda çok eşli statüsünde yer aldığından iki eşli olarak kabul edilmiştir.

Yukarıdaki kriterler çerçevesinde yapılan değerlendirme sonucunda 178 evli Müslüman erkekten 150'sinin 1 (%84,3), 25'inin 2 (%14) ve 3'ünün de 3 (%1,7) eş almış olduğu anlaşılmaktadır ki toplamda %15,7 olan bu sonuçlar, yüz yıl içerisinde Ayıntab'da birden çok eşle evlenenlerin oranlarında yapının hemen hemen aynı kaldığı ve şehirle ilgili daha önceki çalışmalarda da olduğu gibi bu dönemde de Osmanlı Devleti geneli için verilen ortalamadan daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca bu veriler 178 Müslüman erkeğin, toplamda 209 kadınla evli olduğunu göstermektedir.

Yapılan tasnif sonucunda aşağıda kişilerin servet durumuna göre eş sayıları tablo halinde verilmiştir. Ayrıca 19. yüzyıl öncesi döneme ait ailelerle ilgili çalışmalarda servet dilimleri oluşturulurken genellikle aile gelirleri standart bir rakam aralığıyla ifade edilmiştir. (Bkz. Düzbakar, 2008, s. 89; Özlü, 2006, s. 85-86). Fakat Tanzimat Dönemi'nde ülkenin tamamında yüksek bir enflasyon yaşandığından, (Pamuk, 2013, s. 181) enflasyonu devre dışı barakmak amacıyla, servet dilimi oluşturulurken onar yıllık dönemlerdeki kişilere ait servetin ortalaması alınmıştır. Alınan ortalamalar sonucunda aile başına ortalama servet 1840-50 yılları arasında 3.144, 1850-60 yılları arasında 6.838, 1860-70 yılları arasında 16.371 ve 1870-1876 yılları arasında 18.376 kuruş olarak tespit edilmiştir. Verilerin doğruluğunu bu döneme ait menzil fiyatlarındaki artış da göstermektedir. Örneğin Cevizlice mahallesinde ilk dönemde bir evin ortalama değeri 1.400 kuruş iken son dönemde 6.100 kuruş olmuştur (GŞS, No 144-148 ilgili tereke kayıtları). Bu yöntem ile elde edilen sonuçlar orta dilimi oluştururken veriler 2,5'e bölünerek elde edilen rakamların katlarından her bir dilim oluşturulmuştur.

Tablo 1: Kişilerin servet durumuna göre eş sayıları

Servet Dilimi	Tek Eşli	İki Eşli	Üç Eşli	TOPLAM
Çok Düşük	96	12	0	108
Düşük	25	3	0	28
Orta	8	2	1	11
Yüksek	4	1	0	5
Çok Yüksek	17	7	2	26
TOPLAM	150	25	3	178
Oranları	%84,3	%14	%1,7	%100

Tablo 1'deki verilere bakıldığında, öncelikle birden fazla eşle evlilik ile servet arasında doğrudan bir bağın olmadığı görülmektedir. Özellikle iki eşli olanların 17'si orta ve düşük, üç eşli olanların biri ise orta gelir grubu içerisinde. Ayrıca gelir seviyesi ortalamanın üstünde olan 31 kişi içerisinde 21 kişi tek eş almayı tercih etmiştir. O halde gelir durumu ile eş sayısı arasında doğrudan bir ilişki olduğu söylenemez. Ancak, gelir seviyesi yüksek olan kişilerin din ve hukuk kuralları çerçevesinde birden fazla eş alma konusunda daha rahat oldukları, yine tablodan anlaşılabilir.

Çok eşli olanlarla ilgili bir diğer değerlendirme de bu kişilerin Osmanlı toplumunda, el-hac, seyyid, şerif, efendi, çelebi, şeyh, ağa, bey ve paşa gibi itibar sahibi olan kişiler olduğudur (Demirel, vd., 1992: s. 103-104). Ayıntab ile ilgili tereke kayıtlarında da çok eşli olanların 11'inde ağa, şeyh, el-hac ve molla gibi unvanlara rastlanılmıştır.

Yukarıdaki dar anlamda anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aile olarak yapılan tanımlamada, ailenin tam olarak oluşmasının çocuğun olmasıyla mümkün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle ataerkil toplum yapısının özelliğinden dolayı, soyun devamı açısından erkek çocuk son derece önemlidir ve bu durum Türklerde de aynı şekilde geçerli olmuştur. Örneğin, Dede Korkut hikayelerinin birinde:

Bayındır Han'ın yılda bir verdiği ziyafet sırasında Oğuz beylerini konuklarken, "Gene ziyafet verip aygır, deve, koç kırdırdı. Bir yere ak otağ (çadır), bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdu. Kimin ki oğlu, kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçeyi altına döşeyin, kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allah lanetlemiştir, biz dahi lanetleriz. (Akyüz, 2013, s. 10)

ifadeleri kullanılmıştır. Dolayısıyla Türk töresi çocuğun ve özellikle erkek çocuğun Türk ailesinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, tereke kayıtlarına bakarak çok

eşle yapılan evliliklerden hangilerinin çocuğa özellikle erkek çocuğa sahip olma gerekçesiyle yapıldığı değerlendirilebilmektedir.

Tablo 2: Çocuk sahibi olmak için yapılan çok eşli evlilikler

İsim	Eş sayısı	Çocuk Sayısı			Tereke Miktarı Kuruş	Servet Dilimi	Sicil ve Sayfa Nr.
		Erkek	Kız	Toplam			
Cabbar Hacı Hüseyin bin Mehmed Tahir	3	0	0	0	15.354	Orta	148/90
El-Hac Ali bin Seyyid Mehmed	2	0	0	0	35.268	Çok Yüksek	145/88
Hacı Mehmed Ağa ibn-i İbrahim	2	0	1	1	4.964	Çok Düşük	147/149
Hacı Mahmud ibn-i Şeyh Mehmed	2	0	5	5	18.059	Orta	147/30
Karaboyur bin İbrahim bin Abdullah	2	1	0	1	Borçlu	Çok Düşük	145/198
Mehmed bin Ahmed	2	1	0	1	1.678	Çok Düşük	148/17
İbrahim ibn-i Yusuf	2	1	2	3	630	Çok Düşük	144/215
Bukruzkade Şeyh Mustafa bin Medarık Ağa	2	1	2	3	3.484	Çok Düşük	145/72
Çopur bin Mustafa	2	1	5	6	920	Çok Düşük	145/99
Molla Mehmed bin Mehmed	2	1	4	5	11.900	Düşük	147/190
Ömer Mustafa bin Mehmed	2	1	1	2	8.000	Orta	145/122
Harat el-Hac Maho bin Mehmed	2	1	1	2	9.609	Yüksek	146/144
Yılançı Oğlu Ali ibn-i Hacı Mehmed	2	1	1	2	18.371	Çok Yüksek	144/121
Bekmezci Hacı Osman bin Hasan	2	1	3	4	26.067	Çok Yüksek	146/225
Bazzade Ahmed Hamdi Efendi ibn-i Ahmed Hamdi Efendi ibn-i el-Hac Ali Efendi	2	1	3	4	171.271	Çok Yüksek	146/38

Tablo 2’de hiç çocuğu ve erkek çocuğu olmayanlar ile tek erkek çocuğu olan toplam 15 çok eşli erkeğe yer verilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere 15 kişiden sadece biri üç eşli olup diğerlerinin tamamı iki eşlidir ve üç eşli olan kişi ile iki eşlilerden bir kişinin hiç, iki kişinin ise erkek çocuğu olmamıştır. Geriye kalan 11 kişinin ise eşlerinin sadece birinden erkek çocuk dünyaya gelmiştir.

Kurt, Bursa sicillerine dayanarak yaptığı çalışmada “*bir çocuğa sahip olmak için ikinci evliliğini yapanların bulunduğu düşünülmeyle beraber, birden fazla kadınla evli olanların çoğunun, sadece çocuk sahibi olma arzusuyla böyle bir evliliği gerçekleştirdiği sonucuna varılamaz*” (Kurt, 2013, s. 108), Demirel, Gürbüz ve Tuş ise birkaç sicile dayanarak yaptığı çalışmada “*...çok eşli evliliklerde temel sebep öncelikle evlat sahibi olma isteği gibi görünüyor. Evlatları kız olanlar arasında ise erkek evlat sahibi olma arzusu birden fazla eşle evlenmenin diğer bir sebebini teşkil etmektedir*” (Demirel ve diğerleri, 1992: s. 106) şeklinde görüş belirtmektedirler. Bu iki ifade ve tablodaki bilgiler ortak değerlendirildiğinde, kişilerin çok eşle evlenmeyi tercih etmelerinde, tek neden olmamakla birlikte, neslin devamı açısından erkek çocuğa sahip olma isteğinin oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tablodaki veriler çok eşli olan 28 kişiden 15’inin (kendi içerisinde %53,6) çocuk veya erkek çocuk sahibi olmak amacıyla çok eşliliği tercih ettiği sonucunu ortaya koymaktadır ki bu oran Ayıntab’daki çok eşlilik nedenleri arasında çocuk sahibi olma gerekçesini ilk sıraya taşımaktadır.

Ailelerin Çocuk Sayıları

Çocuk aile yapısının en önemli unsurlarından biridir. Özellikle erkek çocuk neslin devamı açısından çok büyük önem taşımaktadır ki yine yapılan değerlendirmede çok eşliliğin temel nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı toplumunda çok çocuklu aile sayıları fazla değildir. Klasik dönemde aile nüfusunun ortalaması anne-baba ile birlikte beş kişiyi dahi bulmamaktadır. Ailelerin çocuk

sayılarına bakıldığında en fazla tek çocuklu ailelerin bulunduğu ve çocuk sayısı arttıkça, bu çocuklara sahip olan aile sayısının azaldığı görülür (Tabakoğlu, 2003, s. 152). Yani çocuk sayısı ile bu çocuklara sahip olan aile sayıları arasında ters bir orantı mevcuttur. Tablo 3'e bakıldığında Ayıntab'da da Müslüman ailelerde durumun bundan farklı olmadığı görülmektedir.

Osman Devleti'nde aile hakkında yapılan çeşitli çalışmalarda, ailelerin çocuk sayıları hakkında aşağı yukarı benzer oranlar verilmektedir. Örneğin; XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısını kapsayan döneme ait bir çalışmada (Demirel, vd., 1992: s. 101-118) Müslüman ailelerin 2,31, gayrimüslim ailelerin 2,49 ve ailelerin genel ortalamada 2,33 oranında çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayıntab şehrinin de içinde bulunduğu bu çalışmada sondaj usulüyle şehirde yaşayan 22 erkek ve 14 kadın Müslüman tereke kaydı değerlendirilmiş ve ortalama çocuk sayısı 2,57 olarak tespit edilmiştir. XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Ankara üzerine yapılan bir çalışmada müslüman aileler anne-baba ile birlikte 4.4, gayrimüslim ailererde ise 4.6 olarak tespit edilmiştir (Demirel, 1990, s. 953). Yine 1741-1889 yıllarını kapsayan ve Göynük üzerine yapılan bir çalışmada tüm ailelerin ortalaması anne-baba ile birlikte 4,8 olarak tespit edilmiştir (Özlu, 2006, s. 82). Bu verilerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti'nde ailelerin nüfusu 5'i dahi bulmamaktadır.

Doğrudan Ayıntab ile ilgili çalışmalarda ailelerin ortalama çocuk sayıları, XVI. yüzyılda 45 evli veya dul erkeğin terekesine göre yapılan değerlendirmede 2,8 (Çakır, 2010, s. 10) olarak belirlenirken, XVII. yüzyılın ilk yarısında, 105 kayıttan yararlanılarak yapılan çalışmada ortalama 2,85 (Canbakal, 2009, s. 225), XVIII. yüzyılın ilk yarısında, 422 tereke kaydına dayanılarak yapılan çalışmada ise hamile olanlar dışarıda bırakıldığında ve kadınlar temel aile birimi kabul edildiğinde 2,68 erkekler temel aile birimi kabul edildiğinde ise 2,93 (Çınar, 2000, s. 164) ve XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında 1.000 civarında tereke kaydından yararlanılarak yapılan çalışmada anne-baba ile birlikte aile nüfusu 4.4 (Özlu, 2002, s. 22) olarak tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, XIX. yüzyılda Tanzimat Dönemine ait kaza merkezi ile ilgili 282 tereke kaydından yararlanılarak değerlendirme yapılmıştır. Evli Müslüman-gayrimüslim ile erkek-kadınlara ait kayıtların; 178'i erkek (%63,1), 73'ü kadın (%25,9) olmak üzere toplam 251'i Müslümanlara (%89), 28'i erkek (%9,9), 3'ü kadın (%1,1) olmak üzere toplam 31'i gayrimüslimlere (%11) aittir. Aşağıda bu kayıtlardan yararlanarak oluşturulan Tablo'3'te Müslümanlar, erkek ve kadın olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Ancak gayrimüslimlerde, kadınlara ait tereke sayısı üç olup bunların da sadece birinin çocuk sahibi bulunmasından dolayı gayrimüslimler birleşik olarak verilmiştir. Ayrıca Müslüman erkeklere ait 11 terekede ölen kişinin geride bıraktığı eşi hamile olduğundan, bunların da çocuk sayıları içerisinde yer verilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 3: Yıllara göre ailelerin çocuk sayıları

Tarih	Millet	Çocuk Sayısına Göre Aile Sayıları												Toplam Aile	Toplam Çocuk	Ortalama
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	15			
1840-1850	M. Erkek	2	4	5	3	2	1	-	-	-	-	-	-	17	36	2,12
	M. Kadın	1	-	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	5	10	2,00
	G.Müslim	1	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	6	9	1,50
1850-1860	M. Erkek	2	10	14	13	13	5	5	1	2	1	1	-	67	226	3,37
	M. Kadın	3	13	7	3	-	1	-	-	-	-	-	-	27	41	1,52

	G.Müslim	2	-	3	3	1	3	1	1	1	-	-	-	15	55	3,67
1860-1870	M. Erkek	3	1	1	3	8	6	4	-	-	2	-	-	38	126	3,32
	M. Kadın	1	9	5	3	3	-	-	-	-	-	-	-	21	40	1,90
	G.Müslim	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	7	3,50
1870-1876	M. Erkek	3	0	10	6	10	7	3	5	-	-	-	2	56	206	3,68
	M. Kadın	3	6	6	3	1	1	-	-	-	-	-	-	20	36	1,80
	G.Müslim	-	-	-	3	2	2	1	-	-	-	-	-	8	33	4,13
TOPLAM	M. Erkek	10	5	30	25	33	19	12	6	2	3	1	2	178	594	3,34
	M. Kadın	8	8	21	9	5	2	-	-	-	-	-	-	73	127	1,74
	Müslüman	18	3	51	34	38	21	12	6	2	3	1	2	251	721	2,87
	G.Müslim	3	2	6	7	3	6	2	1	1	-	-	-	31	104	3,35
Genel Toplam		21	65	57	41	41	27	14	7	3	3	1	2	282	825	2,93

Tablo 3'e göre Ayıntab'da ailelerin, sahip olunan çocuk sayıları bakımından, Osmanlı toplumunun genel yapısıyla örtüştüğü görülmektedir. Ailelerin sahip olduğu çocuk sayıları arttıkça, bu çocuklara sahip olan aile sayısı azalmaktadır. Yani Osmanlı Devleti'nin genel yapısında olduğu gibi çocuk sayısı ile bu çocuklara sahip olan aile sayıları arasında ters bir orantı mevcuttur. Tüm aileler içerisinde en büyük grubu %23 ile tek çocuklu aileler oluştururken, bunu %20,2 ile iki, %14,5'er ile üç ve dört çocuklu aileler takip etmektedir. Yine tablodan, gayrimüslim ailelerin Müslüman ailelere göre daha kalabalık bir aile nüfusuna sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Terekelerdeki bilgiler doğrultusunda Ayıntab'da ailelerinin toplam çocuk sayıları değerlendirildiğinde, 251 Müslüman ailesinin, 11'i anne karnında, 374'ü erkek, 336'sı kız olmak üzere toplam 721, gayrimüslim 31 ailenin ise 61'i erkek, 43'ü kız olmak üzere toplam 104 çocuğu bulunmaktadır. Genel olarak ise 282 ailenin, 11'i anne karnında, 435'i erkek, 379'sı kız olmak üzere toplam 825 çocuğu mevcuttur. Bu sonuçların yüzdelik oranları ise Müslüman ailelerin sahip olduğu çocukların %52,7'si erkek, %47,3'ü kızlardan, gayrimüslim ailelerin %58,7'si erkek, %41,3'ü kızlardan oluşmaktadır. Genel olarak ise ailelerin sahip olduğu çocukların %53,4'ü erkek, %46,6'sı kızlardan meydana gelmektedir. Bu veriler hem gayrimüslimlerin Müslümanlara oranla daha fazla erkek nüfusa sahip olduklarını hem de genel olarak Ayıntab'da erkek nüfusun yoğunlukta olduğunu göstermektedir.

Bu veriler ışığında Ayıntab'da her Müslüman ailesinde 2,87, gayrimüslim ailesinde 3,35 çocuk olmak üzere, ortalama her ailede 2,93 çocuk bulunduğu sonucunu vermektedir ki bu, XVIII. yüzyılda yapılan çalışmada verilen oranla aynıdır. O halde Ayıntab'da aile üye sayıları açısından, bir asır içerisinde yapının aynı kaldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çok eşli ailelerden dolayı Müslüman ailelerinin toplam ebeveyn sayısı 533 olduğundan Müslüman ailelerin 5,00; gayrimüslim ailelerin 5,35 kişilik ortalama bir aile nüfusuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak ise anne-babayla birlikte Ayıntab'da ailenin ortalama nüfusu 5,04 kişiden oluşmaktadır. Ayrıca grupların ortalama çocuk sayılarına bağlı olarak Ayıntab'da Müslüman ailelerin %35,27, gayrimüslimlerin %67,74, genel olarak ise %38,66'lık bir doğal nüfus artış oranının olduğu anlaşılmaktadır.

Müslümanlara ait terekeler kendi içerisinde incelendiğinde ise dikkati çeken bir durum da kadın ve erkeklere ait ortalama çocuk sayılarındaki büyük farktır. Kadınlar vefat ettiklerinde ortalama 1,74, erkekler vefat ettiklerinde ise ortalama 3,34 oranında çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Bu, erkeklerin çocuk oranının, kadınların çocuk oranlarına göre hemen hemen iki kat daha fazla olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu duruma, erkeklerin eşleri öldükten

Toplam	21	65	57	41	41	27	14	7	3	3	1	2	282
---------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	----------	----------	----------	----------	----------	------------

Hiç çocuğu olmayan aileler hariç, servet miktarı ortalamanın altında olan ailelerde, servet miktarı ile çocuk sayısı arasında bir bağ olduğu görülmektedir. Bu grupta yer alan ailelerde en yoğun grubu tek çocuklu aileler oluştururken, çocuk sayısı arttıkça aile sayısı düzenli olarak azalmaktadır. Fakat orta ve üstünde servete sahip olan ailelere bakıldığında, bunlarda belirli bir düzen olmadığı, tablonun tamamına bakıldığında, birden çok eşle evlenenlerde olduğu gibi, çocuk sayılarında da ailelerin tamamının, servetlerine göre karar vermediği anlaşılmaktadır. Örneğin en düşük servet diliminde çocuklu 165 aileden 5 ve üzeri çocuğu olan 31 aile (bu gruptaki çocuklu aileler içerisinde %18,79'u) bulunurken, en üst grupta 5'in altında çocuğu olan 19 aile (bu gruptaki çocuklu aileler içerisinde 76'sı) bulunmaktadır ki bu ailelerin yaklaşık dörtte üçünü kapsamaktadır. Dolayısıyla bu veriler, ekonomik seviyesi düşük olan aileler geçim sıkıntısından dolayı daha az çocuk sahibi olmayı tercih ettikleri fakat ailelerin çocuk sayısına sadece ekonomik gerekçelerle karar vermediği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç

Yapılan bu çalışma Tanzimat Döneminde Ayıntab'da ailenin, Osmanlı Devleti'ndeki genel aile yapısı ile örtüştüğünü ve önceki dönemlerle yapılan karşılaştırmalarla geleneksel yapısını koruduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu dönemde devlet yöneticileri tarafından, örfi uygulamalar arasında yer alan maddi yükümlülüklerin, evliliğin gerçekleşmesini engellememesi veya gecikmesine neden olmaması için bir takım tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Fakat toplumun tarihi süreç içerisinde uygulayageldiği geleneklerinden bir anda vazgeçmesinin hem bu konudaki tenbihlerden hem de bazı mahkeme kayıtlarından mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Aile tipi bakımından, gerek Osmanlı Döneminden kalan konutların yapısı gerekse o döneme ait hane ve nüfus verilerinin karşılaştırılması, Ayıntab'da geniş aile tipinin hakim olduğunu ortaya koymaktadır. Ayıntab'da %15,7 gibi ülkenin geneline dair yapılan çalışmalardan daha fazla bir oranda çok eşlilik tespit edilmekle birlikte, incelenen belgelerden bunun en önemli gerekçesinin, ailelerin çocuk sahibi, özellikle de erkek çocuk sahibi olma isteğinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Ayıntab'da aileler, çocuk sayıları bakımından kalabalık bir nüfusa sahip değildir. Yapılan tespitlerde en yoğun grubu tek çocuklu ailelerin oluşturduğu ve çocuk sayıları arttıkça bu çocuklara sahip olan aile sayısının azaldığı görülmüştür. Özellikle dar gelirlili aileler genellikle daha az sayıda çocuk sahibi olmayı tercih ederken, ailelerin tamamı ekonomik gelirlerine göre buna karar vermemiştir. Kayıtlardan gayrimüslimlerin Müslüman ailelerine göre daha kalabalık bir aile nüfusuna sahip oldukları ve genel olarak Ayıntab'da her ailenin ortalama 2,93 oranında çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir ki bu oran bir önceki yüzyıla ait yapılan çalışmalardaki oranla aynıdır. Bu veriler ailelerin gerek çok eşlilik gerekse çocuk sayısı bakımından yaklaşık yüzyıllık bir sürede yapının aynı kaldığını ve ortalama her ailenin beş kişilik bir nüfustan oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

144 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili.

145 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili.

146 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili.

147 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili.

148 Nolu Gaziantep Şer'iyye Sicili.

Salnâme-i Vilâyet-i Haleb. (H.1300). Haleb: Haleb Vilâyeti Matbaası.

Salnâme-i Vilâyet-i Haleb. (H.1308). Haleb: Haleb Vilâyeti Matbaası.

Tetkik Eserler

Akpolat, M. S. (2010). *Gaziantep kalesi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

- Akyüz, Y. (2013). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. A. (2001). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta Basım.
- Can, M. (1991). Hukuk ve nikâh. *Türk aile ansiklopedisi. Cilt 3*, (ss. 789-795). Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Canbakkal, H. (2009). *17. yüzyılda Ayntâb Osmanlı kentinde toplum ve siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cin, H. ve Akgündüz, A. (2011). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Darkot, B. ve Dağlıoğlu, H. T. (1961). Ayıntab. *İslam ansiklopedisi. Cilt 2*, (ss. 64-67). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Demirel, Ö., Gürbüz, A. ve Tuş, M. (1992). Osmanlılarda ailenin demografik yapısı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi. Cilt 1*, (ss. 97-161), Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Ekin, Ü. (2017). 19. yüzyılda Kocaeli Sancağı'nda çok eşlilik olgusu. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III*. (ss. 919-926), Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M. ve Köçer M. (2007). *Osmanlı vilâyet salnâmelerinde Halep*. Ankara: Global.
- Erten, H., (2001). *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Faroqhi, S. (2010). *Osmanlı kentleri ve kırsal hayatı*. (E. S. Özcan, Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gökhan, İ. (2000). Gaziantep ve yöresinin Osmanlı hakimiyetine geçmesi. Y. Küçükdağ (Ed.), *Osmanlı döneminde Gaziantep sempozyumu*. (ss. 59-65), Gaziantep: Arsan Basım.
- Kurt, A. (2013). *Bursa sicillerine göre Osmanlı ailesi (1839-1876)*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (1991). Osmanlı toplumunda ailenin yeri". *Türk aile ansiklopedisi. Cilt 1*, (ss. 74-79). Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdeğer, H. (1988a). *1463-1640 yılları Bursa şehri tereke defterleri*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- Özdeğer, H. (1988b). *Onaltıncı asırda Ayıntâb livâsı*. İstanbul: Bayrak Matbaacılık.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *TDV İslam ansiklopedisi. Cilt 13*, (ss. 466-469). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztürk, H. (1991). Türklerde aile ve ahlâk telâkkileri. *Türk aile ansiklopedisi. Cilt 1*, (ss.12-21) Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Pamuk, Ş. (2013). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şıvgın, H. (1997). *19. yüzyılda Gaziantep*. Ankara: Gaye Matbaacılık.
- Tabakoğlu, A. (1992). Osmanlı toplumunda aile. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi. Cilt 1*. (ss. 92-96). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk iktisat tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1991). Aile sosyolojisi modeli. *Türk aile ansiklopedisi, Cilt 1*, (ss. 24-36). Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Türkdoğan, O. (1992). Türk ailesinin genel yapısı. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi. Cilt 1*, (ss.29-66), Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Üçok, C., Mumcu, A. ve Bozkurt, G. (1996). *Türk hukuk tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Yazan, Ü. M. (1991). İslam'da aile ve çağdaş İslam ülkelerinde aile yapısı. *Türk aile ansiklopedisi. Cilt 1*, (ss. 62-73). Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Makaleler

- Çakır, İ. E. (2010). 16. yüzyılda Ayntab şehrinde ailenin demografik yapısı (1539-1576). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 9(1)*, ss. 1-17.

- Demirel, Ö. (1990). 1700-1730 tarihlerinde Ankara'da ailenin niceliksel yapısı. *Bellekten. Cilt LIV*(211), ss. 945-961.
- Düzbakar, Ö. (2008). Osmanlı toplumunda çok eşlilik: 1670-1698 yılları arasında Bursa örneği. *OTAM. (23)*, ss. 85-100.
- Eyce, B. (2000). Tarihten günümüze Türk aile yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi. (4)*, ss. 223-243.
- Kıvrım, İ. (2007). XVII. yüzyılda Gaziantep şehrinde ailenin oluşumu (1650-1700). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. (22)*, ss. 357-392.
- Kurt, A. (1999). Dini kaynakların çokeşliliğe ilişkin görüşleri ve Osmanlılarda çokeşlilik. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 8*(8), ss.183-214.
- Öksüz, M. (2005). 18. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon kadı sicillerinde aile kurumunun oluşumuna yönelik kayıtlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi. (7)*, ss. 45-59.
- Özlu, Z. (2006). Terekeler ışığında Göynük'te aile. *Akademik Araştırmalar Dergisi. (29)*, ss. 81-102.
- Selvi Ünlü, T. (2009). Bir İskeleden Liman Kentine Doğu Akdeniz'in Önemli Bir Limanı Olarak On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Mersin'de Mekansal Gelişim. *Planlama Dergisi. Cilt 3*(4), ss. 5-26.
- Şahin, Z. (2012). 1839-1841 Yıllarında Osmanlı Ailesi: Sivas Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi. Cilt 1*(1), ss. 1295-1304.
- Yetişgin, M. ve Özdamar, T. (2016). XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinde aile kurumu: Besni örneği. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 13*(1), ss. 219-240.

Diğer Kaynaklar

- Çınar, H. (2000). *18. yüzyılın ilk yarısında Ayıntab Şehri'nin sosyal ve ekonomik durumu.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Nisa suresi 3. ayet*, Erişim tarihi: 15.05.2018, <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nisa-suresi-4/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>
- Özlu, Z. (2002). *Kassam defterlerine göre XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Gaziantep.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.